

STATUS DZIECKA JAKO UCZESTNIKA POSTĘPOWANIA NIEPROCESOWEGO

Joanna Bodio

STATUS DZIECKA JAKO UCZESTNIKA POSTĘPOWANIA NIEPROCESOWEGO

Joanna Bodio

Zamów książkę w księgarni internetowej

proinfo.pl
księgarnia internetowa

SERIA **MONOGRAFIE**

Publikacja dofinansowana przez Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Stan prawny na 1 stycznia 2019 r.

Recenzent

Prof. dr hab. Andrzej Jakubecki

Dr hab. Łukasz Błaszczak, prof. nadzw. UW

Wydawca

Małgorzata Stańczak

Redaktor prowadzący

Joanna Tchorek

Opracowanie redakcyjne

Anna Popławska

Łamanie

Wolters Kluwer Polska

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przystępujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

prawolubni

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ
Więcej na www.legalnakultura.pl
POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2019

ISBN 978-83-8160-369-0

ISSN 1897-4392

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	9
Wstęp	15
Rozdział 1	
Pojęcie dziecka w prawie polskim	23
Rozdział 2	
Zarys statusu dziecka w postępowaniu nieprocesowym w ujęciu historycznoprawnym	45
Rozdział 3	
Regulacje dotyczące prawnego statusu dziecka w obcych systemach prawnych	65
3.1. Uwagi wprowadzające	65
3.2. Systemy prawne z wyodrębnioną ustawą o postępowaniu nieprocesowym	68
3.2.1. Niemcy	68
3.2.2. Austria	84
3.2.3. Hiszpania	89
3.2.4. Serbia	93
3.2.5. Czarnogóra	95
3.3. Wybrane systemy prawne bez odrębnej ustawy o postępowaniu nieprocesowym	97
3.3.1. Francja	97
3.3.2. Włochy	100
3.3.3. Szwajcaria	103
3.3.4. Litwa	109
3.4. Wnioski z analizy prawnoporównawczej	112

Rozdział 4

Uzyskanie przez dziecko statusu uczestnika postępowania nieprocesowego.	117
4.1. Uwagi wprowadzające.....	117
4.2. Pojęcie uczestnika postępowania nieprocesowego.....	118
4.3. Kryteria nabycia przez dziecko statusu uczestnika postępowania nieprocesowego.....	123

Rozdział 5**Kwalifikacje podmiotowe dziecka jako uczestnika postępowania**

nieprocesowego	137
5.1. Uwagi wprowadzające.....	137
5.2. Zdolność sądowa.....	140
5.2.1. Zdolność sądowa dziecka.....	144
5.2.2. Zdolność sądowa <i>nasciturusa</i>	146
5.3. Zdolność procesowa.....	165
5.3.1. Zdolność procesowa dziecka w wieku od 13 do 18 lat.....	171
5.3.2. Zdolność procesowa dziecka, którego dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie i ubezwłasnowolnionego całkowicie.....	183
5.3.3. Zdolność procesowa dziecka od urodzenia do ukończenia 13 lat oraz <i>nasciturusa</i>	192
5.3.4. Brak zdolności procesowej i uzupełnienie tego braku.....	192
5.3.5. Dokonywanie czynności procesowych przez przedstawiciela ustawowego.....	202
5.3.5.1. Przedstawiciele ustawowi dziecka.....	204
5.3.5.2. Przedstawiciel ustawowy <i>nasciturusa</i>	231
5.4. Zdolność postulacyjna dziecka.....	242

Rozdział 6

Legitymacja procesowa i interes prawny jako przesłanki uzyskania przez dziecko statusu uczestnika postępowania nieprocesowego	259
--	-----

Rozdział 7

Formy udziału dziecka w postępowaniu nieprocesowym	283
7.1. Uczestnictwo dziecka w postępowaniu nieprocesowym.....	283
7.1.1. Dziecko jako uczestnik postępowania.....	284
7.1.2. <i>Nasciturus</i> jako uczestnik postępowania.....	297
7.1.3. Dziecko jako wnioskodawca.....	306
7.1.4. Dziecko jako uczestnik postępowania z mocy prawa.....	312
7.2. Uczestnictwo a udział dziecka w postępowaniu nieprocesowym.....	319

Rozdział 8**Status dziecka w poszczególnych rodzajach postępowań nieprocesowych –**

zagadnienia szczegółowe.....	325
8.1. Postępowania kodeksowe.....	325
8.1.1. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa osobowego.....	326
8.1.2. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa rodzinnego, opiekuńczego i kurateli.....	328
8.1.2.1. Postępowanie w sprawach małżeńskich.....	328
8.1.2.2. Postępowanie w sprawach z zakresu stosunków między rodzicami a dziećmi.....	334
8.1.2.3. Postępowanie w sprawach o przysposobienie	354
8.1.2.4. Postępowanie w sprawach z zakresu opieki.....	359
8.1.2.5. Postępowanie w sprawach o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką.....	361
8.1.2.6. Postępowanie w sprawach z zakresu kurateli.....	364
8.1.3. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa rzeczowego	365
8.1.4. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa spadkowego	367
8.1.5. Postępowanie w sprawach z zakresu przepisów o przedsiębiorstwach państwowych i o samorządzie załogi przedsiębiorstwa państwowego.....	369
8.1.6. Postępowanie w sprawach depozytowych.....	369
8.1.7. Postępowanie rejestrowe	370
8.1.8. Wnioski.....	372
8.2. Postępowania pozakodeksowe.....	375
8.2.1. Postępowanie w sprawach medycznych.....	377
8.2.2. Postępowanie w sprawach nieletnich	388
8.2.3. Inne postępowania pozakodeksowe	393

Rozdział 9**Uprawnienia i ciężary procesowe dotyczące dziecka w postępowaniu**

nieprocesowym.....	397
9.1. Uwagi wprowadzające.....	397
9.2. Prawo do wysłuchania	406
9.3. Prawo do osobistego udziału dziecka w postępowaniu opiekuńczym	424
9.4. Obowiązkowe stawiennictwo dziecka w sądzie	427
9.5. Prawa i obowiązki dziecka jako świadka w postępowaniu nieprocesowym	430
9.5.1. Obowiązek stawiennictwa dziecka w sądzie jako świadka	433
9.5.2. Obowiązek składania zeznań. Prawo do odmowy zeznań i do uchylenia się od odpowiedzi na zadawane pytania.....	435
9.5.3. Obowiązek złożenia przyrzeczenia.....	438

Rozdział 10

Utrata przez dziecko statusu uczestnika postępowania nieprocesowego.....	439
10.1. Uwagi wprowadzające.....	439
10.2. Odmowa dopuszczenia dziecka do udziału w sprawie	439
10.3. Brak zdolności sądowej. Śmierć dziecka	444
10.4. Niezuzpełnienie braku zdolności procesowej.....	451
Wnioski końcowe	457
Bibliografia.....	467

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

ABGB	- austriacki kodeks cywilny (Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch z 1.06.1811 r., JGS Nr. 946/1811)
austr. p.p.s.n.	- austriacki patent cesarski z 9.08.1854 r. o postępowaniu sądowym w sprawach niespornych (Gesetz über das gerichtliche Verfahren in Rechtsangelenheiten außer Streitverfahren) (Dziennik Praw Państwa z 22.08.1854 r., cz. LXXIII, l. 208)
austr. ZPO	- austriacki kodeks postępowania cywilnego (Zivilprozessordnung z 1.08.1895 r., RGBl. Nr 113/1895)
AußStrG	- ustawa federalna z 12.12.2003 r. o sądowym postępowaniu w sprawach nieprocesowych (Außerstreitgesetz)
BGB	- niemiecki kodeks cywilny (Bürgerliches Gesetzbuch z 18.08.1896 r., Reichsgesetzblatt 1896, S. 195, Nr 21)
CC	- włoski kodeks cywilny (Codice civile, REGIO DECRETO 16 marzo 1942, n. 262)
CPC	- włoski kodeks postępowania cywilnego (Codice di Procedura Civile, n. 1443 in G.U. 28 ottobre 1940)
d.k.p.c.	- rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 29.11.1930 r. – Kodeks Postępowania Cywilnego (Dz.U. Nr 83, poz. 651 ze zm.)
d.p.w.o.	- dekret z 21.05.1946 r. o postępowaniu przed władzą opiekuńczą (Dz.U. Nr 22, poz. 140 ze zm.)
EKPC	- Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)
EKWPD	- Europejska konwencja o wykonywaniu praw dzieci, sporządzona w Strasburgu dnia 25 stycznia 1996 r. (Dz.U. z 2000 r. Nr 107, poz. 1128)
FamFG	- ustawa z 12.12.2008 r. o postępowaniu w sprawach rodzinnych i w sprawach z zakresu sądownictwa niespornego (Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit)
franc. k.p.c.	- francuski kodeks postępowania cywilnego (décret no 75-1123 du 5 décembre 1975 Code de Procédure Civile)
hiszp. k.p.c.	- hiszpański kodeks postępowania cywilnego (Ley 1/2000, de 7 de enero, de Enjuiciamiento Civil)

- hiszp. u.p.n. – hiszpańska ustawa o postępowaniu nieprocesowym (Ley 15/2015, de 2 de julio, de la Jurisdicción Voluntaria)
- Jugendarbeitsschutzgesetz – ustawa z 12.04.1976 r. o ochronie pracującej młodzieży (Gesetz zum Schutz der arbeitenden Jugend)
- k.c. – ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2018 r. poz. 1025 ze zm.)
- k.k. – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2018 r. poz. 1600 ze zm.)
- k.k.s. – ustawa z 10.09.1999 r. – Kodeks karny skarbowy (Dz.U. z 2018 r. poz. 1958 ze zm.)
- k.k.w. – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2018 r. poz. 652 ze zm.)
- k.p. – ustawa z 26.06.1974 r. – Kodeks pracy (Dz.U. z 2018 r. poz. 917 ze zm.)
- k.p.a. – ustawa z 14.06.1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. z 2018 r. poz. 2096)
- k.p.c. – ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2018 r. poz. 1360 ze zm.)
- k.p.k. – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2018 r. poz. 1987 ze zm.)
- k.p.n. – dekret z 18.07.1945 r. – Kodeks postępowania niespornego (Dz.U. Nr 27, poz. 169 ze zm.)
- k.r. – ustawa z 27.06.1950 r. – Kodeks rodzinny (Dz.U. Nr 34, poz. 308 ze zm.)
- k.r.o. – ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2017 r. poz. 682 ze zm.)
- k.w. – ustawa z 20.05.1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz.U. z 2018 r. poz. 618 ze zm.)
- Konstytucja RP – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
- konwencja haska z 1961 r. – Konwencja o właściwości organów i prawie właściwym w zakresie ochrony małoletnich sporządzona w Hadze dnia 5 października 1961 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 106, poz. 519)
- konwencja o prawach dziecka – Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526 ze zm.)
- lit. k.c. – litewski kodeks cywilny (Civil Code of the Republic of Lithuania, of July 18, 2000, Law No. VIII-1864)
- lit. k.p.c. – litewski kodeks postępowania cywilnego (Code of Civil Procedure of the Republic of Lithuania, of February 28, 2002, No. IX-743)
- MPPOiP – Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167)
- niem. u.s.s.n. – niemiecka ustawa z 17.05.1898 r. o sprawach sądownictwa niespornego (Gesetz uber die Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit – FGG) (Dz.U. Rzeszy, s. 339,771)

- p.a.s.c. – ustawa z 28.11.2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. z 2018 r. poz. 2224)
- p.o.p.c. – ustawa z 18.07.1950 r. – Przepisy ogólne prawa cywilnego (Dz.U. Nr 34, poz. 311 ze zm.)
- post. opiek. z 1946 r. – dekret z 21.05.1946 r. o postępowaniu przed władzą opiekuńczą (Dz.U. Nr 22, poz. 140 ze zm.)
- post. rodz. z 1950 r. – ustawa z 27.06.1950 r. o postępowaniu niespornym w sprawach rodzinnych oraz z zakresu kurateli (Dz.U. Nr 34, poz. 310 ze zm.)
- post. spad. z 1946 r. – dekret z 8.11.1946 r. o postępowaniu spadkowym (Dz.U. Nr 63, poz. 346 ze zm.)
- p.p.m. – ustawa z 4.02.2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. z 2015 r. poz. 1792)
- p.p.s.a. – ustawa z 30.08.2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz.U. z 2018 r. poz. 1302 ze zm.)
- p.u.s.p. – ustawa z 27.07.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2019 r. poz. 52)
- pr. not. – ustawa z 14.02.1991 r. – Prawo o notariacie (Dz.U. z 2017 r. poz. 2291 ze zm.)
- pr. osob. z 1945 r. – dekret z 29.08.1945 r. – Prawo osobowe (Dz.U. Nr 40, poz. 223)
- pr. rodz. z 1946 r. – dekret z 22.01.1946 r. – Prawo rodzinne (Dz.U. Nr 6, poz. 52)
- pr. spad. z 1946 r. – dekret z 8.10.1946 r. – Prawo spadkowe (Dz.U. Nr 60, poz. 328 ze zm.)
- pr. stow. – ustawa z 7.04.1989 r. – Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. z 2017 r. poz. 210 ze zm.)
- pruska u.s.s.n. – pruska ustawa z 21.09.1899 r. o sprawach sądownictwa niespornego (Zb.U. prusk., s. 249)
- ros. u.p.s.c. – rosyjska ustawa postępowania sądowego cywilnego z 20.11.1864 r. (ze zmianami wprowadzonymi ustawą z 16.07.1925 r., D.U. poz. 637)
- szwajc. ZPO – szwajcarski kodeks postępowania cywilnego (Schweizerische Zivilprozessordnung vpm 19. Dezember 2008)
- u.d.l. – ustawa z 15.04.2011 r. o działalności leczniczej (Dz.U. z 2018 r. poz. 2190 ze zm.)
- u.d.o. – ustawa z 6.08.2010 r. o dowodach osobistych (Dz.U. z 2017 r. poz. 1464 ze zm.)
- u.d.p. – ustawa z 13.07.2006 r. o dokumentach paszportowych (Dz.U. z 2018 r. poz. 1919)
- u.o.p. – ustawa z 2.04.2009 r. o obywatelstwie polskim (Dz.U. z 2018 r. poz. 1829)
- u.o.z.p. – ustawa z 19.08.1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. z 2018 r. poz. 1878)
- u.p.k. – ustawa z 7.07.2005 r. o państwowej kompensacie przysługującej ofiarom niektórych czynów zabronionych (Dz.U. z 2016 r. poz. 325)
- u.p.n. – ustawa z 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. z 2018 r. poz. 1030 ze zm.)
- u.p.p. – ustawa z 6.11.2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (Dz.U. z 2017 r. poz. 1318 ze zm.)

u.p.p.r.	–	ustawa z 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. z 2015 r. poz. 1390)
u.p.r.	–	ustawa z 7.01.1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz.U. Nr 17, poz. 78 ze zm.)
u.p.s.n.	–	ustawa z 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. z 2018 r. poz. 969)
u.RPD	–	ustawa z 6.01.2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz.U. z 2017 r. poz. 922)
u.transp.	–	ustawa z 1.07.2005 r. o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów (Dz.U. z 2017 r. poz. 1000 ze zm.)
u.w.r.s.p.z.	–	ustawa z 9.06.2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. z 2018 r. poz. 998 ze zm.)
u.w.t.p.a.	–	ustawa z 26.10.1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz.U. z 2018 r. poz. 2137 ze zm.)
u.w.z.n	–	niemiecka ustawa z 2.07.1900 r. o wychowaniu zapobiegawczym nieletnich (z uwzględnieniem zmian wprowadzonych ustawą z 7.07.1915 r., Zb.U. 1900, s. 264, 1915 r, s. 33)
u.z.i.n.	–	ustawa z 17.10.2008 r. o zmianie imienia i nazwiska (Dz.U. z 2016 r. poz. 10)
u.z.l.	–	ustawa z 5.12.1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry (Dz.U. z 2018 r. poz. 617 ze zm.)
ZGB	–	szwajcarski kodeks cywilny (Schweizerisches Zivilgesetzbuch vom 10. Dezember 1907, SR 210)
ZPO	–	niemiecki kodeks postępowania cywilnego (Zivilprozessordnung z 30.01.1877 r., BGBl I S. 3202)

Czasopisma i zbiory orzecznictwa

AUWr PPIA	–	„Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji”
AUWr Prawo	–	„Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo”
Biul. SN	–	„Biuletyn Sądu Najwyższego”
DPP	–	„Demokratyczny Przegląd Prawniczy”
KPP	–	„Kwartalnik Prawa Prywatnego”
MoP	–	„Monitor Prawniczy”
NP	–	„Nowe Prawo”
ONSA	–	Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego
OSA	–	Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSNC	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna (od 1995 r.)
OSNCK	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilna i Izba Karna
OSNCP	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna oraz Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych (od 1963 r. do 1994 r.)
OSNKW	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Karna i Wojskowa
OSNP	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych (od 2003 r.)

OSNPG	-	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Wydawnictwo Prokuratury Generalnej
OSP	-	„Orzecznictwo Sądów Polskich”
OSPika	-	Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OTK	-	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
Pal.	-	„Palestra”
PiM	-	„Prawo i Medycyna”
PiP	-	„Państwo i Prawo”
PN	-	„Przegląd Notarialny”
PPH	-	„Przegląd Prawa Handlowego”
PPiA	-	„Przegląd Prawa i Administracji”
Pr. Spół.	-	„Prawo Spółek”
Prok. i Pr.	-	„Prokuratura i Prawo”
PS	-	„Przegląd Sądowy”
Rej.	-	„Rejent”
RiP	-	„Rodzina i Prawo”
RPEiS	-	„Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”
SC	-	„Studia Cywilistyczne”
SP	-	„Studia Prawnicze”
ZNIBPS	-	„Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego”
ZNUŁ	-	„Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego”

Inne

NSA	-	Naczelny Sąd Administracyjny
nr	-	numer
s.	-	strona
SN	-	Sąd Najwyższy
SA	-	Sąd Apelacyjny

WSTĘP

I. Zagadnienia podmiotowe stanowią jedną z najważniejszych materii postępowania cywilnego. Pojęcie podmiotu w postępowaniu rozpoznawczym obejmuje strony (w trybie procesowym) oraz uczestników (w trybie postępowania nieprocesowego).

Zdolność do bycia stroną oraz uczestnikiem postępowania nieprocesowego określana jest jako zdolność sądowa (co do zasady istnieje ona od momentu urodzenia). Możliwość bycia stroną lub uczestnikiem postępowania nieprocesowego nie przesądza kwestii podejmowania przez podmiot czynności procesowych. Zdolność do dokonywania czynności w postępowaniu cywilnym, określana jako zdolność procesowa (zdolność do czynności procesowych), zależy od innych cech (kwalifikacji), które musi posiadać strona lub uczestnik. W odniesieniu do osób fizycznych wyznacznikiem jest zdolność do czynności prawnych, która wiąże się przede wszystkim z wiekiem podmiotu. W przypadku osób prawnych i innych jednostek organizacyjnych decyduje istnienie organów reprezentujących albo osób uprawnionych do reprezentacji¹.

W związku z powyższym rysuje się zagadnienie będące przedmiotem niniejszej pracy, które dotyczy występowania w postępowaniu nieprocesowym osób niemających pełnej zdolności do czynności prawnych, w tym w szczególności osób, które nie ukończyły 18. roku życia. Osoby te w języku potocznym określa się jako dzieci. Pojęcie dziecka pojawia się także w przepisach prawa.

Dziecko może być stroną w procesie cywilnym lub uczestnikiem postępowania nieprocesowego, a wtedy działa przez przedstawiciela ustawowego (rodziców, opiekuna lub kuratora), chyba że na podstawie przepisów szczególnych ustawodawca przyznał mu zdolność procesową. Zagadnienie statusu dziecka jako uczestnika postępowania nieprocesowego ma szczególnie charakter, gdyż nie zostało jednolicie uregulowane w poszczególnych rodzajach postępowania nieprocesowego. Wynika to z kilku względów: dużej heterogeniczności postępowania nieprocesowego utrudniającej wypracowanie

¹ W odniesieniu do osób prawnych zob. M. Dziurda, *Reprezentacja Skarbu Państwa w procesie cywilnym*, Kraków 2005, s. 27; M. Dziurda, M. Przychodzki, *Reprezentacja Skarbu Państwa w sprawach z zakresu prawa spadkowego*, PS 2003/3, s. 3; M. Dziurda, *Organy uprawnione do reprezentowania Skarbu Państwa w postępowaniu cywilnym*, PS 2002/11–12, s. 69.

pewnych ogólnych prawidłowości², braku określenia statusu dziecka precyzyjną i jasną regulacją (pomimo licznych nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego), z nieścisłych rozwiązań prawnych określających pozycję dziecka w postępowaniu nieprocesowym, a wywołujących rozbieżności interpretacyjne w doktrynie i orzecznictwie, a także ze zróżnicowanej pozycji samego dziecka (uwarunkowanej wiekiem czy rodzajem sprawy). Stąd powstają wątpliwości, czy na gruncie istniejącego porządku prawnego każdy udział dziecka w postępowaniu nieprocesowym może być traktowany jako jego uczestnictwo w tym postępowaniu i czy wysłuchanie dziecka powoduje nadanie mu statusu uczestnika postępowania nieprocesowego. Sporne w doktrynie jest więc to, jakie kryteria decydują o przyznaniu dziecku statusu uczestnika postępowania nieprocesowego. Egzemplifikacja poszczególnych zagadnień powinna nastąpić przede wszystkim w odniesieniu do pozycji dorosłych uczestników postępowania nieprocesowego. Pozwoli to na udzielenie odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób należy określić status dziecka w postępowaniu nieprocesowym, czy według uprawnień innych uczestników postępowania (zrównując status dziecka ze statusem dorosłych uczestników), czy przypisać mu zupełnie inny status (*sui generis*)³, podlegający szerszej ochronie.

II. Analiza przedstawionych zagadnień wymaga spojrzenia na dziecko jako uczestnika postępowania nieprocesowego w świetle ogólnych założeń postępowania nieprocesowego, jego specyfiki i odmienności w stosunku do podstawowego trybu postępowania rozpoznawczego, czyli procesu cywilnego. Kierując się względami ekonomii legislacyjnej, ustawodawca w sposób całościowy uregulował tylko proces cywilny, inne zaś tryby postępowania cywilnego zostały unormowane jedynie w szczegółach odpowiadających specyfice tych postępowań, z zastrzeżeniem prawa posiłkowego stosowania przepisów dotyczących procesu⁴. Reguły przyjmowane w Kodeksie postępowania cywilnego oraz

² Por. J. Jodłowski, *La procédure civile non contentieuse* [w:] *Rapports Généraux au VIIe Congrès International de Droit Comparé*, Uppsala 1966, s. 190; P. Rylski, *Uczestnik postępowania nieprocesowego – zagadnienia konstrukcyjne*, Warszawa 2017, s. 16; K. Korzan, *Praworządność a zagadnienie jedności postępowania cywilnego z punktu widzenia stosunku do prawa materialnego* [w:] *Studia z procesu cywilnego*, red. K. Korzan, Katowice 1986, s. 31–33; K. Markiewicz, *Zasady orzekania w postępowaniu nieprocesowym*, Warszawa 2013, s. 1.

³ Por. A. Kallaus, *Udział osoby małoletniej w postępowaniu opiekuńczym*, Poznań 2015, s. 315.

⁴ Na temat odpowiedniego stosowania przepisów procesu do postępowania nieprocesowego zob.: W. Siedlecki [w:] J. Policzekiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1973, s. 19–20; W. Siedlecki, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1988, s. 17–18; W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2001, s. 25–26; W. Siedlecki, *Nieważność procesu cywilnego*, Warszawa 1965, s. 88; K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2004, s. 45–48; J. Krajewski, *Stosunek procesu do postępowania nieprocesowego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Prawo” VII, 1967, z. 23, s. 35–40; por. także: J. Mucha, *O odpowiednim stosowaniu przepisów o procesie do postępowania zabezpieczającego* [w:] *Proces cywilny. Nauka–Kodyfikacja–Praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Feliksowi Zedlerowi*, red. P. Grzegorzczyk, K. Knoppek, M. Walasik, Warszawa 2012, s. 485, 488 i powołana tam literatura; E. Gapska [w:] E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2015, s. 40–42; J. Jodłowski [w:] J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 1997, s. 35; F. Zedler, *Postępowanie opiekuńczo-wychowawcze*, Warszawa 1986, s. 7.

w doktrynie i orzecznictwie w odniesieniu do stron procesu mają zastosowanie do podmiotów innych rodzajów i trybów postępowania. W trybie procesowym zostały uregulowane podstawowe, niejako modelowe rozwiązania prawne, które mają wpływ na definiowanie i posługiwanie się określonymi pojęciami w innych postępowaniach⁵. To oznacza, że określenie pozycji dziecka jako strony w procesie cywilnym rzutuje na zagadnienia związane ze statusem dziecka jako uczestnika postępowania nieprocesowego. Rozważania na gruncie postępowania nieprocesowego wymagają przeanalizowania założeń konstrukcyjnych procesu, co pozwala ocenić, na ile konkretne pojęcia, które w nim funkcjonują, i przepisy o procesie mogą znaleźć zastosowanie w postępowaniu nieprocesowym (art. 13 § 2 k.p.c.)⁶. Jest to istotne również z tego powodu, że zagadnienia związane z przymiotami strony procesowej (zdolność sądowa, zdolność procesowa, zdolność postulacyjna), a także z legitymacją procesową oraz uprawnieniami i ciężarami procesowymi dotyczącymi dziecka znajdują odpowiednie zastosowanie w postępowaniu nieprocesowym.

Przepisy o procesie stosowane odpowiednio w postępowaniu nieprocesowym stanowią uzupełnienie regulacji dotyczącej bezpośrednio tego postępowania⁷. Odesłanie do odpowiedniego stosowania przepisów jest wielostopniowe i dotyczy tylko przepisów ogólnych regulujących zwykły tryb procesu⁸. Do przepisów o procesie należy bowiem sięgać po stwierdzeniu braku unormowania jakiejś kwestii w przepisach szczególnych (*lex specialis*), a także w przepisach ogólnych księgi drugiej Kodeksu postępowania cywilnego (art. 506–525 k.p.c., *lex generalis*)⁹. Z tych odesłań wynika, że zasady rządzące procesem przenikają, zgodnie z zasadą jedności porządku prawnego, przez całe postępowanie nieprocesowe, a więc nie tylko unormowane w Kodeksie postępowania cywilnego, ale zawarte także w regulacjach pozakodeksowych¹⁰.

III. Podstawową metodą badawczą przyjętą w pracy jest analiza formalno-dogmatyczna. Opiera się ona na regulacji prawnej postępowania nieprocesowego i założeniach teoretycznych, przy wykorzystaniu znanych metod wykładni prawa¹¹ (językowej, systemowej,

⁵ P. Ryński, *Uczestnik...*, s. 21.

⁶ P. Ryński, *Uczestnik...*, s. 18.

⁷ Por. J. Mucha, *O odpowiednim...*, s. 488.

⁸ Nie można więc np. w sprawach opiekuńczych małoletnich stosować przepisów o postępowaniu odrębnym w sprawach małżeńskich czy w sprawach ze stosunku między rodzicami a dziećmi – K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe...*, s. 45; B. Dobrzański, *Scalenie postępowania spornego z niespornym w projekcie kodeksu postępowania cywilnego*, PiP 1960/7, s. 45; W. Siedlecki, *Kilka uwag na temat wykładni i stosowania przepisów nowego kodeksu postępowania cywilnego*, SC 1969, t. XIII–XIV, s. 294 – podają za: A. Zielińskim, *Sądownictwo opiekuńcze w sprawach małoletnich*, Warszawa 1975, s. 67.

⁹ K. Korzan, *Teoretyczne podstawy wyodrębnienia postępowania nieprocesowego z sądowego postępowania cywilnego*, AUWr Prawo 1990/1028, s. 67; J. Krajewski, *Stosunek...*, s. 34; J. Ignatowicz [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem*, red. J. Pietrzykowski, Warszawa 1990, s. 39.

¹⁰ Zdaniem K. Korzana z powodu owego przenikania można mówić o względnie jednolitym charakterze postępowania nieprocesowego jako całości – K. Korzan, *Teoretyczne...*, s. 67.

¹¹ Por. P. Ryński, *Uczestnik...*, s. 16–17.

logicznej). W pracy posłużono się także analizą prawnoporównawczą oraz ujęciem historycznym statusu dziecka jako uczestnika postępowania nieprocesowego.

Od strony metodologicznej uwzględniono również praktykę stosowania prawa, dlatego w szerokim zakresie wykorzystano analizę orzecznictwa Sądu Najwyższego i sądów powszechnych oraz prowadzoną na gruncie tych judykatów dyskusję naukową. Opracowanie to, mimo że dogmatyczne, podejmuje wiele kwestii stanowiących istotne problemy praktyki wymiaru sprawiedliwości¹².

IV. Wybór tematu pracy podyktowany został przede wszystkim brakiem opracowania monograficznego, które w sposób całościowy omawiałoby status dziecka jako uczestnika postępowania nieprocesowego. Brak takiego opracowania także w stosunku do statusu dziecka jako strony w procesie cywilnym. Dotychczasowe prace, choć z pewnością ważne i stanowiące istotny wkład w literaturę przedmiotu, odnoszą się albo do fragmentarycznego udziału dziecka (w postępowaniu opiekuńczym¹³), albo do ogólnych zagadnień konstrukcyjnych uczestnika postępowania nieprocesowego¹⁴. Kompleksowe ujęcie tematu wymagało przedstawienia nie tylko statusu dziecka jako uczestnika postępowania nieprocesowego w ujęciu ogólnym, ale także w odniesieniu do poszczególnych rodzajów postępowań nieprocesowych kodeksowych i pozakodeksowych, z określeniem, kiedy dziecko jest, a kiedy powinno być ich uczestnikiem.

Rozważania dotyczące statusu dziecka jako uczestnika postępowania nieprocesowego zawarte zostały w dziesięciu rozdziałach.

W prawie pojęcie dziecka nie jest jednoznaczne ani jednorodną kategorią prawną. Dla określenia dziecka używa się bowiem nazw: osoba, której postępowanie dotyczy, osoba podlegająca władzy rodzicielskiej czy opiece, przysposobiany, małoletni, nieletni, a także dziecko poczęte, lecz jeszcze nieurodzone. W związku z tym konieczne było zdefiniowanie pojęcia dziecka i określenie momentu początkowego i momentu końcowego jego ochrony. W rozdziale pierwszym dokonano analizy pojęcia dziecka i *nasciturusa* występującego w postępowaniu cywilnym w porównaniu z innymi gałęziami prawa. Porównanie to jest konieczne w celu określenia, czy pojęcia dziecka i małoletniego funkcjonujące na gruncie prawa cywilnego, prawa karnego i prawa administracyjnego oraz nieletniego na gruncie prawa karnego i ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich ma bezpośrednie przełożenie na pojęcia dziecka funkcjonujące w postępowaniu nieprocesowym.

Pełne przedstawienie statusu dziecka jako uczestnika postępowania nieprocesowego wymaga naświetlenia pozycji dziecka, jaką miało ono w dawnych systemach prawnych.

¹² Por. P. Ryłski, *Uczestnik...*, s. 16–17.

¹³ A. Kallaus, *Udział osoby małoletniej w postępowaniu opiekuńczym*, Poznań 2015.

¹⁴ P. Ryłski, *Uczestnik postępowania nieprocesowego – zagadnienia konstrukcyjne*, Warszawa 2017.

Zamieszczone w rozdziale drugim uwagi historycznoprawne pozwolą na prześledzenie funkcjonujących rozwiązań i zmian dokonanych w określeniu pozycji dziecka na przestrzeni lat, począwszy od czasów prawa rzymskiego, poprzez ustawodawstwo zaborcze, kodeks postępowania niespornego i liczne ustawy pozakodeksowe, nowelizacje powojenne, aż do czasów obecnych. Omówienie funkcjonujących rozwiązań pozwoli na wskazanie ewolucji, jakiej na przestrzeni lat uległ status dziecka w postępowaniu nieprocesowym.

Status dziecka jako uczestnika postępowania nieprocesowego wymaga także konfrontacji z rozwiązaniami przyjętymi w zagranicznych systemach prawnych. Taka analiza umożliwi dostrzeżenie problemów i zależności nie tylko w obrębie prawa krajowego, ale i obcego. Dlatego w rozdziale trzecim posłużono się metodą prawnoporównawczą. Potrzeba spojrzenia na status dziecka w ujęciu komparatystycznym wynika z przenikania do postępowania cywilnego idei praw człowieka w ich współczesnej postaci oraz z infiltracji do postępowania nieprocesowego rozwiązań wypracowanych w zagranicznych systemach prawnych. Porównanie systemów prawnych innych krajów i ich doświadczeń pomaga znaleźć optymalne rozwiązania przydatne w polskim systemie prawnym. Analiza ta powinna być jednak przeprowadzana z uwzględnieniem rozmaitych czynników kulturowych i historycznych. W przeciwnym razie prowadzi do bezkrytycznego przejmowania wzorców wypracowanych za granicą¹⁵.

W odniesieniu do badań komparatystycznych w ujęciu międzynarodowym oparto się na dwóch systemach prawnych – germańskim i romańskim. Podział nastąpił według kryterium sposobu regulacji prawa postępowania nieprocesowego – w odrębnych od kodeksu postępowania cywilnego ustawach ramowych (Niemcy, Austria, Hiszpania, Serbia, Czarnogóra) lub poprzez uregulowanie tego postępowania w ramach kodeksu postępowania cywilnego (Francja, Włochy, Szwajcaria, Litwa).

Istotnym zagadnieniem dla określenia statusu dziecka jako uczestnika postępowania nieprocesowego jest określenie pojęcia uczestnika postępowania nieprocesowego oraz kryteriów nabycia statusu tego uczestnika. Stąd w rozdziale czwartym określone zostały wstępne ustalenia związane ze wskazanymi kwestiami.

Jak wspomniano, reguły przyjmowane w Kodeksie postępowania cywilnego oraz w doktrynie i orzecznictwie w odniesieniu do stron procesu mają zastosowanie do podmiotów innych rodzajów i trybów postępowania. Dlatego uregulowane w trybie procesowym podstawowe zagadnienia tradycyjnie łączone z uczestnictwem w postępowaniu cywilnym, czyli pojęcie strony procesu oraz warunki związane z nabyciem statusu strony,

¹⁵ Por. M. Księżopolski, *Polityka społeczna. Wybrane problemy porównań międzynarodowych*, Katowice 1999, s. 77–80; J. Krzyszkowski, *Dylematy polityki społecznej i pomocy społecznej w Wielkiej Brytanii*, „Polityka Społeczna” 1997/1, s. 14–15 – podaję za: M. Andrzejewskim, *Ochrona praw dziecka w rodzinie dysfunkcyjnej (dziecko–rodzina–państwo)*, Kraków 2003, s. 204.

jej przymioty, a także uprawnienia i ciężary procesowe dotyczące dziecka jako strony procesowej – znajdują odniesienie w postępowaniu nieprocesowym. Z tego względu konieczne jest porównanie rozwiązań dotyczących wymienionych zagadnień w obu trybach postępowania rozpoznawczego, co zostało dokonane w dalszych rozdziałach pracy.

Dopełnieniem tych rozważań są rozdziały piąty i szósty odnoszące się do kwalifikacji podmiotowych dziecka jako uczestnika postępowania nieprocesowego (tj. zdolności sądowej, zdolności procesowej i zdolności postulacyjnej) oraz do przesłanek merytorycznych uzyskania statusu uczestnika postępowania nieprocesowego (czyli legitymacji procesowej i interesu prawnego, które są immanentnie powiązane).

Zagadnienia podmiotowe wykazują ścisły związek z prawem materialnym, którego urzeczywistnieniu (konkretyzacji) prawo procesowe cywilne służy w ogólności. Stąd niezwykle trudno jest oderwać pojęcia dotyczące podmiotów postępowania cywilnego od praw i obowiązków wynikających z prawa materialnego¹⁶. Prawo procesowe cywilne umożliwia udzielenie ochrony prawnej na podstawie prawa materialnego. Na tej zasadzie w postępowaniu cywilnym podlegają zastosowaniu normy z zakresu prawa cywilnego, prawa rodzinnego i opiekuńczego¹⁷. Występują tu zatem ścisłe związki prawa procesowego z prawem materialnym¹⁸. Prawo cywilne i rodzinne chroni prawa pod-

¹⁶ P. Ryłski, *Uczestnik...*, s. 13–15.

¹⁷ M. Wałasik, *Analogia w prawie procesowym cywilnym*, Warszawa 2013, s. 159–171.

¹⁸ Na temat związków cywilnego prawa procesowego z prawem materialnym zob.: J. Jodłowski, *O potrzebie i kierunkach badań integracyjnych w dziedzinie prawa cywilnego materialnego i procesowego*, PiP 1973/2, s. 8; J. Jodłowski [w:] J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapiere, T. Misiuk-Jodłowska, *Postępowanie cywilne...* (1997), s. 15; H. Rot, *Jedność i podziały systemu prawa socjalistycznego*, Wrocław 1971, s. 38; W. Siedlecki, *Kodeks cywilny a naczelné zasady procesowe postępowania cywilnego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej” 1994/1, s. 129; W. Berutowicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1978, s. 14; P. Kaczmarek, *Zdolność sądowa jako problem teorii prawa*, Kraków 2006, s. 49–50; S. Grzybowski, *O potrzebie badań integracyjnych w dziedzinie prawa cywilnego materialnego i procesowego* [w:] *I Ogólnopolski Integracyjny Zjazd Cywilistów*, Rzeszów 1974, s. 18; W. Berutowicz, *Znaczenie prawne sądowego dochodzenia roszczeń*, Warszawa 1966, s. 185; W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2000, s. 25; P. Osowy, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2001, s. 21; H. Haak, *Ochrona prawna udzielana przez sąd opiekuńczy*, Toruń 2002, s. 106; M. Waligórski, *Proces cywilny. Funkcja i struktura*, Łódź 1947, s. 9 i n.; W. Miszewski, *Proces cywilny w zarysie. Cz. 1. Suplement*, Łódź 1948, s. 19; J. Gudowski, *O kilku naczelných zasadach procesu cywilnego – wczoraj, dziś, jutro* [w:] *Prawo prywatne czasu przemian. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Sołtyśińskiemu*, Poznań 2005, s. 1018; B. Dobrzański, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy a kodeks cywilny*, SC 1966, t. VII, s. 53; J. Łętowski, *Prawo administracyjne dla każdego*, Warszawa 1995, s. 170–171; M. Waligórski, *Gwarancje wykrycia prawdy w procesie cywilnym*, PiP 1953/8–9, s. 255; J. Helios, *Miejsce prawa europejskiego proceduralnego we wspólnotowym porządku prawnym* [w:] *Z zagadnień teorii i filozofii prawa. Teoria prawa europejskiego*, red. J. Kaczor, Wrocław 2005, s. 74–75; M. Sawczuk, *Teoria ogólna procesu* [w:] *Polska lat dziewięćdziesiątych. Przemiany państwa i prawa*, t. 2, red. L. Antonowicz, H. Groszyk, M. Sawczuk, W. Skrzydło, T. Bojarski, Lublin 1998, s. 189 i n.; Z. Resich, *Badania interdyscyplinarne z zakresu prawa procesowego*, PiP 1983/11, s. 49 i n.; J. Mokry, *Czynności procesowe podmiotów dochodzących ochrony praw w postępowaniu cywilnym*, AUWr Prawo 1993/1507, s. 7–8; M. Sawczuk, *Ogólne i ścisłe związki prawa cywilnego procesowego z materialnym* [w:] *Z zagadnień prawa cywilnego*, Białystok 1991, s. 173; A. Jakubecki, *Problem prejudycjalności na tle stosunku prawa cywilnego procesowego do prawa cywilnego materialnego*, *Annales UMCS*, vol. XXIX,

miotowe od strony materialnej, a postępowanie cywilne zapewnia ochronę tych praw od strony formalnej. W pewnych wypadkach postępowanie cywilne stanowi jedyny czynnik umożliwiający urzeczywistnienie prawa materialnego (np. w sprawach o ubezwłasnowolnienie czy uznanie za zmarłego). Dlatego w nauce stwierdza się, że prawo materialne bez postępowania cywilnego byłoby pozbawione realności¹⁹. Z tego względu, pomimo iż celem pracy jest określenie statusu dziecka jako uczestnika postępowania nieprocesowego, z punktu widzenia prawa procesowego konieczne stało się rozszerzenie analizy na związaną z tym zagadnieniem problematykę materialnoprawną. Rozważania dotyczące tematyki materialnoprawnej ograniczono jedynie do tych kwestii, które mają podstawowe znaczenie dla wykładni przepisów proceduralnych, jak określenie definicji dziecka czy jego kwalifikacji podmiotowych. W tym zakresie zagadnień materialnoprawnych nie sposób oddzielić od zagadnień prawnoprocesowych²⁰, zwłaszcza że wiele instytucji i pojęć jest wspólnych dla obu dziedzin prawa²¹. Analizując przepisy prawa procesowego, należy więc korzystać z pewnych pojęć prawnych, które wypracowało prawo materialne²² (np. osoba małoletnia, przysposobiony, kurator, opiekun, przedstawiciel ustawowy, reprezentacja). Pojęcia te wzajemnie się uzupełniają, jak np. zdolność sądowa i zdolność prawna, zdolność procesowa i zdolność do czynności prawnych²³. Wspólność pewnych pojęć świadczy o podobieństwie instytucjonalnym, może także (choć nie zawsze) oznaczać ich identyczność znaczeniową (funkcjonalną)²⁴. Widoczne jest to zwłaszcza w zakresie licznych powiązań wewnątrzsystemowych w ramach postępowania cywilnego i prawa materialnego²⁵. Niekiedy przepisy procesowe wpływają na treść i zakres instytucji o charakterze materialnoprawnym, dlatego zagadnienia należące do obu dziedzin prawa powinny być ujmowane w sposób spójny²⁶.

W rozdziale siódmym przedstawiono formy udziału dziecka w postępowaniu nieprocesowym, które mogą łączyć się z jego udziałem w charakterze uczestnika postępowania

Sectio G, 1982, s. 223; F. Zedler, *Sądy rodzinne. Wybrane zagadnienia organizacyjne i procesowe*, Warszawa 1984, s. 16; M. Jędrzejewska, *Wpływ czynności procesowych na bieg przedawnienia*, Warszawa 1984, s. 8; W. Siedlecki, *Prawo procesowe cywilne a prawo cywilne materialne*, SP 1969/3–4, s. 80–81, 88; por. A. Kallaus, *Udział...*, s. 17.

¹⁹ K. Korzan, *Teoretyczne...*, s. 63–64.

²⁰ Por. J. Ignatowicz, *Recenzja książki A. Zielińskiego: Sądownictwo opiekuńcze w sprawach małoletnich*, ZNIBPS 1976/4, s. 230.

²¹ W. Berutowicz, *Znaczenie...*, s. 185.

²² M. Jędrzejewska [w:] *I Ogólnopolski Integracyjny Zjazd Cywilistów*, Rzeszów 1974, s. 50

²³ P. Osowy, *Postępowanie...*, s. 22–23; M. Sawczuk, *O celach i funkcjach postępowania cywilnego procesowego i nieprocesowego (niespornego)* [w:] *Symbolae Vitoldo Broniewicz dedicatae. Księga pamiątkowa ku czci Witolda Broniewicza*, red. A. Marciniak, Łódź 1998, s. 317–318; M. Sawczuk, *Ogólne...*, s. 179–180; J. Jodłowski, *O potrzebie i kierunkach badań integracyjnych w dziedzinie prawa cywilnego materialnego i procesowego* [w:] *I Ogólnopolski Zjazd Cywilistów*, Rzeszów 1974, s. 36–37; J. Jodłowski, *O potrzebie...* (1973), s. 16.

²⁴ H. Haak, *Ochrona...*, s. 104; K. Korzan, *Praworzędność...*, s. 34.

²⁵ Zob. na ten temat: S. Cieślak, *Powiązania wewnątrzsystemowe w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2013, s. 109 i n.

²⁶ J. Jodłowski, *O potrzebie...* (1974), s. 23.

nieprocesowego w znaczeniu materialnym (art. 510 k.p.c.) lub formalnym (wnioskodawca, uczestnik z mocy prawa) albo mogą być tego charakteru pozbawione (dziecko jako świadek i jako osoba, którą należy wysłuchać).

Oprócz kwestii ogólnych związanych ze statusem dziecka jako uczestnika postępowania nieprocesowego, w pracy, w rozdziale ósmym omówiono kwestie szczegółowe związane z uczestnictwem dziecka w poszczególnych rodzajach postępowań nieprocesowych kodeksowych i pozakodeksowych. Wymagało to odniesienia się do spornych w doktrynie i orzecznictwie zagadnień związanych z udziałem dziecka w konkretnym rodzaju postępowania nieprocesowego w celu ukazania pewnej ogólnej zależności bądź specyfiki danego przypadku. Wyodrębnienie statusu dziecka w poszczególnych rodzajach postępowań nieprocesowych ma wskazywać na niejednolite określenie jego pozycji w tym postępowaniu.

Rozdział dziewiąty poświęcony został zagadnieniom związanym z uprawnieniami procesowymi dziecka w kontekście zasady równouprawnienia uczestników postępowania nieprocesowego. Szczegółowo omówione zostały te spośród uprawnień i ciężarów procesowych dziecka, które charakteryzują się specyfiką na gruncie postępowania nieprocesowego. Ponadto w rozdziale tym określono uprawnienia i obowiązki dziecka niezwiązane z jego uczestnictwem w postępowaniu nieprocesowym, lecz z jego udziałem w roli świadka.

W rozdziale dziesiątym wskazano przyczyny utraty statusu uczestnika postępowania, tj. odmowę dopuszczenia dziecka do udziału w sprawie, brak zdolności sądowej i śmierć dziecka oraz niezuzpełnienie braku zdolności procesowej.

W książce uwzględniono stan prawny na 1.01.2019 r.

Rozdział 1

POJĘCIE DZIECKA W PRAWIE POLSKIM

I. Dla określenia dziecka, oprócz ogólnego terminu „małoletni” używa się w prawie nazw bardziej formalnych, jurydycznych, które mają swoje desygnaty określone w poszczególnych aktach prawnych¹. Ustawodawstwo polskie posługuje się pojęciami: „dziecko poczęte”², „nieletni”, „młodociany”, „osoba podlegająca władzy rodzicielskiej, opiece lub kurateli”, „osoba, której postępowanie dotyczy” albo „ma dotyczyć”, „przysposobiony” lub „osoba mająca być przysposobiona”. Niekiedy pojęcia te pokrywają się ze sobą, innym razem przyjmują odrębne znaczenia. Przykładowo „osobą, której postępowanie dotyczy”, czy „osobą podlegającą opiece lub kurateli” w świetle przepisów postępowania cywilnego nie musi być dziecko, ale osoba pełnoletnia ubezwłasnowolniona całkowicie lub częściowo. „Młodociany” przyjmie odmienne znaczenie na gruncie prawa pracy (gdzie mieści się w pojęciu dziecka) i prawa karnego (gdzie może mieścić się w pojęciu dziecka albo osoby dorosłej). W języku prawniczym termin „dziecko” nie jest zatem pojęciem jednoznacznym ani jednorodną kategorią prawną³. W celu rozróżnienia tych pojęć należy dokonać ich zdefiniowania i usystematyzowania.

II. Zgodnie z „Małym słownikiem języka polskiego” dzieckiem jest „niedorośla istota ludzka od urodzenia do wieku młodzieńczego”⁴. Według „Encyklopedii powszechnej PWN” dzieckiem jest „człowiek w pierwszym okresie postnatalnego rozwoju osobniczego, od chwili urodzenia do zakończenia procesu wzrastania”⁵. Z kolei „Mała encyklopedia medycyny” podaje, iż dzieckiem jest „człowiek w wieku od 0 do 18 lat”⁶. „Encyklopedia Gazety Wyborczej” wskazuje, że dzieckiem jest „człowiek w okresie

¹ V. Konarska-Wrzosek, *Prawny system postępowania z nieletnimi w Polsce*, Warszawa 2013, s. 28.

² W obowiązującym prawie stosuje się wiele różnorodnych terminów na określenie dziecka poczętego – „dziecko już poczęte”, „dziecko poczęte, lecz jeszcze nieurodzone”, „dziecko poczęte lecz nienarodzone”, „dziecko nienarodzone”, „dziecko jeszcze nienarodzone”, „dziecko od poczęcia do narodzin”, „dziecko w łonie matki”, „płód”, „zarodek”, „embryon” – zob. F. Ciepły, *Prawne określenie człowieka w prenatalnej fazie rozwoju*, „Ius Novum” 2015/4, s. 79–98.

³ B. Olszewski, *Uniwersalna definicja dziecka?*, AUWr PPIA 2011/85, s. 205, 214.

⁴ *Mały słownik języka polskiego*, red. S. Skorupka, H. Auderska, Z. Łempicka, Warszawa 1968, s. 151.

⁵ *Encyklopedia powszechna PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/> (dostęp: 27.08.2018 r.).

⁶ *Mała encyklopedia medycyny*, t. 1, red. T. Roźniatowski, Warszawa 1990, s. 261.

rozwoju od momentu urodzenia bądź poczęcia, zależnie od przyjętych kryteriów, do zakończenia wzrastania oraz osiągnięcia dojrzałości zarówno psychicznej, jak i fizycznej, tj. do wieku 16–20 lat⁷. Słownik języka polskiego określa dziecko jako „niedorośłą istotę ludzką od wieku młodzieńczego”⁸.

Definicje słownikowe zwracają uwagę na te elementy, które dotyczą wieku i podmiotowości człowieka, nie precyzując, od jakiego momentu można mówić o owej podmiotowości i nie przybliżając, na czym owa podmiotowość miałaby polegać⁹.

III. W odniesieniu do dziecka jako podmiotu wszelkich uprawnień i obowiązków na gruncie prawa cywilnego prawodawca posługuje się terminem „małoletni”¹⁰. Jednakże ustawodawstwo polskie nie zawiera przepisu, który *expressis verbis* w sposób pozytywny określałby pojęcie małoletniego¹¹. Definicja osoby małoletniej powinna być zatem dokonana *a contrario* do definicji osoby pełnoletniej, wyrażonej w art. 10 k.c. W takim ujęciu małoletnim jest każdy, kto nie uzyskał jeszcze pełnoletności. To oznacza, że górną granicę małoletności wyznacza pełnoletność, nie istnieje zaś dolna granica wieku, od którego zaczyna się małoletność¹². Pełnoletnim jest zaś ten, kto ukończył 18 lat albo przed ich ukończeniem zawarł związek małżeński (art. 10 k.c.). Podmiot, który nie spełnia jednego ze wskazanych warunków ustawowych, uznawany jest za osobę małoletnią¹³.

Jeżeli chodzi o zawarcie związku małżeńskiego przed ukończeniem 18. roku życia, to może go zawrzeć kobieta, która ukończyła 16 lat (art. 10 § 1 k.r.o.). Z uwagi na to, że pełnoletności (ani zdolności do czynności prawnych czy zdolności procesowej) nie traci się w razie unieważnienia małżeństwa czy ustania małżeństwa na skutek rozwodu, orzeczenia separacji małżonków oraz jego ustania na skutek śmierci jednego z małżonków (argument *a maiori ad minus*), *lege non distinguente* dotyczy ono również sytuacji, gdy – na skutek błędów w dokumentacji lub niedopatrzienia – małżeństwo zostało zawarte przez kobietę, która nie ukończyła 16 lat albo przez kobietę w wieku 16–18 lat – w braku zezwolenia sądu opiekuńczego albo przez mężczyznę, który nie ukończył 18 lat¹⁴.

⁷ Encyklopedia Gazety Wyborczej, t. 4, Warszawa 2005, s. 350.

⁸ Słownik języka polskiego, t. 1, red. M. Szymczak, Warszawa 1978, s. 498.

⁹ B. Olszewski, *Uniwersalna...*, s. 206.

¹⁰ M. Kornak, *Małoletni jako świadek w procesie karnym*, Warszawa 2009, s. 23.

¹¹ A. Zieliński, *Sądownictwo opiekuńcze w sprawach małoletnich*, Warszawa 1975, s. 57–58; B. Walaszek, *Przysposobienie w polskim prawie rodzinnym oraz w polskim prawie międzynarodowym prywatnym i procesowym. Dokonanie i skutki*, Warszawa 1966, s. 102.

¹² A. Zieliński, *Sądownictwo...*, s. 58; B. Kaczmarek, *Małoletni świadek w procesie cywilnym – zagadnienia wybrane*, AUWr PPIA 2009/81, s. 49–64.

¹³ M. Serwach [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*, red. P. Księżak, M. Pyziak-Szafnicka, LEX 2014, art. 10 k.c., nb 1.

¹⁴ H. Dąbrowski [w:] *Komentarz do kodeksu cywilnego*, t. 1–3, Warszawa 1972, s. 76 – podają za: A. Zielińskim, *Sądownictwo...*, s. 59; E. Drozd, *Uzyskanie pełnoletności przez zawarcie małżeństwa*, NP 1969/7–8, s. 1109–1111, 1117; B. Walaszek, *Przysposobienie...*, s. 102; B. Gronowska, T. Jasudowicz, C. Mik, *O prawach dziecka*, Toruń 1994, s. 12; J.St. Piątkowski [w:] *System prawa rodzinnego i opiekuńczego*, cz. 1, red. J.St. Pią-

Przyjąć zatem należy, że możliwość uzyskania pełnoletności na podstawie art. 10 § 2 k.c. jest niezależna od płci małżonka¹⁵. Ze względu na fakt, że małżeństwa zawarte niezgodnie z prawem nie można uznać za nieistniejące ani też za nieważne z mocy prawa, a jego wzruszenie może nastąpić jedynie w sposób przewidziany w art. 10 k.r.o., czyli w drodze unieważnienia, w większości przypadków przyjmuje się, że również osoby, które zawarły małżeństwo bez zezwolenia sądu opiekuńczego, uzyskują pełnoletność z dniem zawarcia małżeństwa¹⁶. Uzyskanie pełnoletności w wyniku zawarcia małżeństwa teoretycznie dotyczyć może także małoletnich, którzy nie ukończyli 13. roku życia. Taki pogląd zdaje się dominować w doktrynie, która uznaje, że zawarcie małżeństwa z naruszeniem art. 10 k.c. jest skuteczne, nawet wtedy gdy związek małżeński zawarła osoba pozbawiona całkowicie zdolności do czynności prawnych. Małżeństwo zawarte

towski, Ossolineum 1985, s. 172; M. Pazdan [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 1, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2002, s. 67; M. Watrakiewicz, *Wiek a zdolność do czynności prawnych*, KPP 2003/3, s. 497, 508, 512; M. Pazdan [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz do artykułów 1–449¹*, t. 1, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2008, s. 92; H. Dąbrowski [w:] F. Błahuta i in., *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 1, Warszawa 1972, s. 76; S. Madaj, *Postępowanie nieprocesowe w sprawach małżeńskich*, Warszawa 1978, s. 82; M. Pazdan [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2007, s. 964; H. Haak, *Zawarcie małżeństwa. Komentarz*, Toruń 1999, s. 110; A. Klein, *Zdolność prawna, zdolność do czynności prawnych i inne zdolności a klasyfikacja zdarzeń prawnych*, SC 1969, t. XIII–XIV, s. 171; J. Górecki, *Unieważnienie małżeństwa*, Kraków 1958, s. 45; J. Gajda, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 1999, s. 26–32; J. Winiarz, *Prawo rodzinne*, Warszawa 1995, s. 54–57; J. Strzebinczyk [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 12, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. T. Smoczyński, Warszawa 2011, s. 243; P. Nazaruk [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. J. Ciszewski, LEX 2014, art. 10 k.c., nb 3; S. Dmowski, R. Trzaskowski [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Księga pierwsza. Część ogólna*, red. J. Gudowski, LEX 2014, art. 10 k.c., nb 2; S. Dmowski [w:] S. Dmowski, S. Rudnicki, *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga pierwsza. Część ogólna*, Warszawa 2004, s. 58; przeciwne zapatrywanie wyraził Z. Radwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2005, s. 264; T. Sokołowski [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*, t. 1, red. A. Kidyba, LEX 2012, art. 10 k.c., nb 5; A. Zielonacki [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Andrzejewski, LEX 2013, art. 10 k.r.o., nb 16; W. Borysiak [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. J. Wierciński, LEX 2014, art. 10 k.r.o., nb 8; H. Ciepła [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Piasecki, Warszawa 2009, s. 846; M. Serwach [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz...*, art. 10 k.c., nb 6.

¹⁵ E. Drozd, *Uzyskanie...*, s. 1116; M. Watrakiewicz, *Wiek...*, s. 508 i n.; M. Pazdan [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz do artykułów 1–449¹...*, s. 92; J. Strzebinczyk [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, Warszawa 2004, s. 39; M. Serwach [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz...*, art. 10 k.c., nb 6; S. Dmowski [w:] S. Dmowski, S. Rudnicki, *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga pierwsza. Część ogólna*, Warszawa 1999, s. 81; P. Nazaruk [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. J. Ciszewski, Warszawa 2014, s. 42.

¹⁶ S. Dmowski, R. Trzaskowski [w:] *Kodeks...*, art. 10 k.c., nb 2; P. Nazaruk [w:] *Kodeks...*, art. 10 k.c., nb 3. Należy jednak podkreślić, że zakaz wynikający z treści art. 10 k.r.o. dotyczy także tych osób, które osiągnęły pełnoletność na skutek zawarcia małżeństwa i zachowały ją mimo ustania lub unieważnienia małżeństwa. W konsekwencji kobieta, która uzyskała pełnoletność w wyniku zawarcia małżeństwa, nie może przed osiągnięciem 18 roku życia zawrzeć kolejnego związku małżeńskiego bez zezwolenia sądu opiekuńczego. Pełnoletność nie jest bowiem równoznaczna ze zdolnością do zawarcia małżeństwa J. Ignatowicz, M. Nazar, *Prawo rodzinne...*, s. 101; J. St. Piątkowski [w:] *System...*, s. 172; M. Serwach [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz...*, art. 10 k.c., nb 6; T. Sokołowski [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz...*, art. 10 k.c., nb 8; M. Maraszek, *Dolna granica wieku odpowiedzialności karnej w prawie polskim*, Warszawa 2012, s. 129–130; J. Winiarz [w:] *System prawa rodzinnego i opiekuńczego*, red. J. St. Piątkowski, Ossolineum 1985, s. 172; K. Pietrzykowski [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, LEX 2003, art. 10 k.r.o., nb 12; A. Zielonacki [w:] *Kodeks rodzinny...*, art. 10 k.r.o., nb 16; T. Sokołowski [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 1, *Część ogólna*, red. A. Kidyba, Warszawa 2009, s. 79.

z naruszeniem wymagań wiekowych uznaje się za ważne niezależnie od tego, jaki był wiek nupturientów (chyba że są oni ubezwłasnowolnieni całkowicie)¹⁷. Małżeństwo to podlega konstytucywnemu unieważnieniu. Unieważnienie to nie powoduje jednak utraty uzyskanej pełnoletności¹⁸.

Przeciwny (mniejszościowy) pogląd zakłada, że reguła upełnoletnienia wskutek zawarcia małżeństwa dotyczy tylko małoletnich, którzy ukończyli 13. rok życia. W doktrynie uzasadnia się to kilkoma argumentami. Pierwszy argument opiera się na analogii pomiędzy art. 10 § 2 k.c. (stanowiącym, że przez zawarcie małżeństwa małoletni uzyskuje pełnoletność, której nie traci w razie unieważnienia małżeństwa) i art. 11 § 1 k.r.o. (regulującym niemożność zawarcia małżeństwa przez osobę ubezwłasnowolnioną całkowicie). Stąd wywodzi się, że zarówno osoba, która nie ma ukończonych 13 lat, jak i osoba ubezwłasnowolniona całkowicie nie może nabyć zdolności do czynności prawnych przez zawarcie małżeństwa, niezależnie od tego, czy nastąpi unieważnienie małżeństwa czy też nie¹⁹. Drugi argument (aksjologiczny) podnosi niemożność zaakceptowania konstrukcji uznającej dopuszczalność uzyskania przez osobę fizyczną zdolności do czynności prawnych już od chwili urodzenia²⁰. Małoletni, którzy nie ukończyli 13. roku życia, nawet po zawarciu przez nich małżeństwa, nadal pozbawieni byłiby zdolności do czynności prawnych niezależnie od unieważnienia ich małżeństwa. Przyjęcie odmiennego stanowiska prowadziłoby do przyznania możliwości zawarcia małżeństwa przez osobę pozbawioną zdolności do czynności prawnych, do przyzwolenia na zawarcie małżeństwa osobie ubezwłasnowolnionej całkowicie i przyznania jej zdolności do czynności prawnych oraz do przyznania pełnoletności osobie fizycznej od chwili urodzenia, co jest sprzeczne z art. 10 § 2 k.c. i art. 11 k.r.o.²¹

¹⁷ E. Drozd, *Uzyskanie...*, s. 1116; E. Wiśniowska, *Znaczenie wieku przy zawarciu małżeństwa według kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, Wrocław 1986, s. 92, 94–95; S. Dmowski [w:] S. Dmowski, S. Rudnicki, *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga pierwsza. Część ogólna*, Warszawa 1999, s. 58; M. Pazdan [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 1, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 1999, s. 70 – podają za: M. Watrakiewiczem, *Wiek...*, s. 508–510; S. Kalus [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Piasecki, Warszawa 2009, s. 1090–1091; odmiennie: A. Kallaus, *Udział osoby małoletniej w postępowaniu opiekuńczym*, Poznań 2015, s. 358.

¹⁸ E. Drozd, *Uzyskanie...*, s. 117; A. Zieliński wyklucza przyjęcie tezy o uzyskaniu pełnoletności, jeżeli małżeństwo nie zostało prawnie zawarte, choćby nawet sporządzony został akt małżeństwa i choćby zainteresowani uznawali małżeństwo za ważne (A. Zieliński, *Sądownictwo...*, s. 59; podobnie: M. Sychowicz [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do artykułów 1–366*, t. 1, red. K. Piasecki, Warszawa 2010, s. 306; M. Sychowicz [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do artykułów 1–366*, t. 1, red. A. Marciniak, K. Piasecki, Legalis 2016, art. 65 k.p.c., nb II A 2; A. Zieliński [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Zieliński, Legalis 2017, art. 65 k.p.c., nb 2.

¹⁹ M. Gutowski [w:] *Kodeks cywilny*, t. 1, *Komentarz do art. 1–352*, red. M. Gutowski, Legalis 2018, art. 10 k.c., nb 5; M. Gutowski, *Nieważność czynności prawnej*, Warszawa 2012, s. 107–109; S. Grzybowski [w:] *System prawa cywilnego*, t. 1, *Część ogólna*, red. S. Grzybowski, Ossolineum 1985, s. 340.

²⁰ M. Gutowski [w:] *Kodeks...* (2018), art. 10 k.c., nb 5.

²¹ S. Grzybowski [w:] *System prawa cywilnego...*, s. 340; zob. także: P. Rawczyński, *Zdolność procesowa w sądowym postępowaniu rozpoznawczym w sprawach cywilnych*, Warszawa 2018, s. 171.

Joanna Bodio – doktor nauk prawnych, adiunkt w Katedrze Postępowania Cywilnego i Międzynarodowego Prawa Handlowego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie; radca prawny; ekspert w Ośrodku Badań, Studiów i Legislacji Krajowej Rady Radców Prawnych; autorka publikacji z zakresu postępowania cywilnego oraz ustroju organów ochrony prawnej.

Autorka szczegółowo omawia kwestie związane z uzyskaniem przez dziecko, zarówno małoletniego, jak i *nasciturusa*, statusu uczestnika postępowania nieprocesowego, jego kwalifikacje podmiotowe: zdolność sądową, procesową i postulacyjną, interes prawny, legitymację procesową. Dokonuje analizy prawnoporównawczej z zagranicznymi systemami prawnymi.

W monografii przedstawiono różne formy udziału dziecka w postępowaniu nieprocesowym, kodeksowym i pozakodeksowym, związane z jego uczestnictwem w charakterze wnioskodawcy i uczestnika (w tym uczestnika z mocy prawa), jak też występowanie w roli świadka. Zakres rozważań obejmuje również zagadnienia związane z uprawnieniami i ciężarami procesowymi dotyczącymi dziecka oraz z utratą przez nie statusu uczestnika postępowania nieprocesowego.

Autorka prezentuje także wnioski *de lege ferenda* i uwzględnia praktykę stosowania prawa, wykorzystując orzecznictwo Sądu Najwyższego i sądów powszechnych.

Publikacja przeznaczona jest przede wszystkim dla praktyków prawa – sędziów, adwokatów, radców prawnych, oraz dla przedstawicieli nauki prawa.

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA 801 04 45 45, FAX 22 535 80 01

ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUWER.PL

WWW.PROFINFO.PL

ISSN 1897-4392
ISBN 978-83-8160-369-0

